

BIJLSMA R. G., met medewerking van Blomert A.-M., van Manen W. & Quist M. 1993. *Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels*. Schuyt & Co, Haarlem. 350 p. ISBN 90.6097.348.8. Prijs f 98,50.

"De inventariseerder, die op een mooie dag in begin augustus postvat in de top van een 25 meter hoge douglas heeft voor het middaguur al tientallen waarnemingen van roofvogels op zijn veldkaart staan."

Deze laconieke mededeling doet vermoeden dat het postvatten in hoge bomen bij het inventariseren van vogels de gewoonste zaak van de wereld is. Voor sommige roofvogelspecialisten is het dat ook. Maar het verklaart tevens waarom men onder de duizenden vogelaars in Nederland maar weinig roofvogelspecialisten aantreft. Als het observeren van vogels een sport is, dan is het waarnemen van roofvogels in dubbel opzicht een sport, met het klimmen in hoge bomen als ultieme uitdaging. Zoals Koos van Zomeren in zijn woord vooraf treffend opmerkt, doet Rob Bijlsma waarschijnlijk onderzoek om in bomen te kunnen klimmen. Daarmee heeft Van Zomeren de dieptepsychologie van de roofvogelman scherp aangevoeld. Maar evenzeer is het waar dat de behoefte om tot het wezen van roofvogels door te dringen de waarnemer uiteindelijk de bomen in drijft.

Alleen op die manier is het mogelijk een boek over roofvogels te schrijven met zo'n schat aan feitenmateriaal als in het hier besproken werk. Wat dit boek zo bijzonder maakt, is dat een nuchtere behandeling van de stof niet verhindert dat men op iedere bladzijde het bos ruikt, de spanning voelt van de ontdekking van de 'onvindbare' horst, nog net de glimp ziet van de afvliegende broedvogel.

Pure romantiek, zal men zeggen, en dat is het ook. Wat dat betreft sluit het boek bewust aan op de traditie van de lyrische natuurschrijvers uit de eerste helft van deze eeuw. Dat is een gedurfde zaak. Wie wil er nog voor uitkomen dat hij als kind met rode oortjes verdiept was in *Gevederde vrijbuiters* van A. B. Wigman? Toch was het dat soort boeken dat in ons het natuurgevoel wakker maakte dat nodig is om uiteindelijk te komen tot een oevre als deze atlas. Bovendien, tot zo'n 25 jaar geleden, had men niet veel anders. Wij lazen en herlazen de teksten waarin gewag werd gemaakt van de Boomvalk van het Hoefijzer, de Havik in de Stadsdennen en de Sperwer van het Koeverbos, om achter de verscholen verblijfplaats van deze bijzondere vogels te komen. De sensatie van de eerste zelf gevonden roofvogelhorsten vergeet men nooit meer.

Tegenwoordig is de roofvogelman geen eenling meer. De Werkgroep Roofvogels Noord- en Oost-Nederland bewijst wat men door samenwerking van velen kan bereiken. De *Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels* is een monumentaal naslagwerk, waarin de nieuwste kennis over de oecologie van deze groep is samengevat, ondersteund door een grote hoeveelheid helder gepresenteerd feitenmateriaal. Van elke soort geeft het een aantalsschatting, gebaseerd op de meest recente broedvogelkarteringen. Habitatgebruik, voedselkeus, paarvorming, broedbiologie, overleving, sterfte, dispersie en trek worden uitgebreid en systematisch behandeld. Het boek valt op door helder en bondig taalge-

bruik; men leest het moeiteloos door. De vele sublieme kleurenfoto's zijn zonder uitzondering van het hoogste niveau, met tal van opnamen van zeldzame momenten. Veel foto's hebben betrekking op nesten en eieren. Daarmee breekt deze atlas radicaal met het heersende taboe op nestfoto's. Mijns inziens volkomen terecht, want in een boek als dit mogen deze niet ontbreken. Het uitgebreide fotomateriaal alleen al maakt het boek tot een zeer bijzonder bezit, ook voor wie meer esthetisch dan wetenschappelijk is ingesteld.

Het volledig inventariseren van de landelijke populatie van een soort is vanzelfsprekend onmogelijk. Landelijke tellingen zijn daarom per definitie onvolledig en leiden vaak tot te lage schattingen. Het sterke punt van deze atlas is de keuze voor het grondig uitkammen en analyseren van de broedpopulaties in een beperkt aantal representatieve kerngebieden. Extrapolatie van de aldus verkregen gedetailleerde inzichten maakt meer realistische, landelijke schattingen mogelijk.

In feite is niet Noord- en Oost-Nederland, maar Drenthe het gebied waarop het werk zich concentreert. En ook in Drenthe gaat het dan vooral om de kerngebieden. Het is daarom jammer dat de afgebeelde verspreidingskaartjes van Drenthe het onderscheid tussen kern- en restgebieden niet meer aangeven. Juist die kerngebieden vormen immers de harde basis voor veel berekeningen en conclusies.

Als gevolg van de keuze van het werkgebied en de belangrijkste doelsoorten van de werkgroep komen enkele soorten er relatief wat bekaaid af. Dit geldt voor de drie kiekendieven en tot op zekere hoogte ook voor de Boomvalk. Over deze soorten wordt minder nieuws vermeld dan over Wespendif, Havik, Sperwer en Buizerd, waaraan relatief veel en grondig onderzoek is gedaan.

Belangrijk zijn de beschouwingen over aantalsontwikkelingen van roofvogels in relatie tot veranderingen in landschap en grondgebruik en daarmee verband houdende veranderingen in voedselaanbod en nestgelegenheid. Hier echter blijft men juist nog te vaak in wat gemeenplaatsen steken. Zo blijft buiten beschouwing de vraag of de huidige hoge dichtheid van de Havik niet indicatief is voor het supraaanbod van duiven en derhalve op één lijn moet worden gesteld met de toename van kraaiachtigen en meeuwen. In omgekeerde zin is voor de Boomvalk de hypothese te verdedigen dat deze zou moeten afnemen, gelet op de prooikeus van deze soort, ook al zijn de verstrekte verspreidingsgegevens op dit punt vooral nog tegenstrijdig. Ook over de afname van de Grauwe Kiekendief had men in een boek als dit een meer verklarende benadering mogen verwachten. Ontginning, ruilverkaveling en intensivering van de landbouw verklaren niet volledig de volstrekte teloorgang van deze soort. Terecht wordt voor de Torenvalk de achteruitgang in de duinen en op de woeste gronden gerelateerd aan verruiging en vergrassing. Zou dat niet in nog sterkere mate ook voor de Grauwe Kiekendief kunnen gelden?

Interessant zou het ook zijn geweest de prooikeuze te relateren aan veranderingen in landschap en grondgebruik. Van een aantal soorten bestaan voldoende oudere prooiijsten in de binnen- en buitenlandse literatuur. Ook zonder die lijsten blijkt de afname van de biodiversiteit al uit de schaarse aan soorten als Patrijs, Groene Specht en Tortelduif in de vertrekke prooiijst van de Havik. Bij

de Sperwer ontbreekt de Roodborsttapuit geheel en is de Geelgors, vroeger behorend tot het stapelvoedsel van Sperwers, een zeldzame prooi geworden.

De conclusie dat het goed gaat met sommige roofvogelsoorten, kan niet zonder meer worden doorgetrokken naar het landschap waarin ze jagen; afname van de biodiversiteit wordt waarschijnlijk versluierd door toename van biomassa. In die zin moet de indicatieve waarde van roofvogels voor de kwaliteit van de habitat genuanceerd worden bekeken.

Gelet op de omvangrijke informatie die de atlas biedt, zou de lezer het gevoel kunnen bekruipen dat er voor een aantal soorten nauwelijks meer iets nieuws te ontdekken valt. De "luchtridders en roofgespuis" waarover vroeger in bijkans mystieke termen werd geschreven, zijn immers tot in de puntjes gewogen, geteld en gemeten. Zelfs de "vogel met de schone eieren", de legendarische Wespendif, heeft een wetenschappelijk verantwoord profiel gekregen. Gelukkig blijft er het nodige te ontdekken over. De atlas geeft daar ook voorbeelden van. Anderzijds wordt ook wel eens een aspect gemist. Voor de Wespendif: hoe zoekt deze soort de nesten van de wespen? Waarom wordt niets gezegd over speelnesten en schijnbroeden? Klopt het dat de nestplaats bij voorkeur ligt in de buurt van open terrein?

Bovenstaande kanttekeningen doen niets af aan de kwaliteit van deze atlas, die zonder overdrijving een mijlpaal is in de kennis van roofvogels in ons land. Men mag hopen en verwachten dat dit markante boek niet het laatste is dat Bijlsma en zijn medewerkers over roofvogels zullen publiceren. Nu deze stap is gezet, is het van essentieel belang de waarnemingsreeksen op dezelfde wijze voort te zetten. Gezien het vele wat in Nederland verandert, zou een vervolg-atlas over tien jaar tot buitengewoon interessante conclusies kunnen leiden. – C. F. van Beusekom

BERNDT R. K. & BUSCHE G. 1993. *Vogelwelt Schleswig-Holsteins. Band 4: Entenvögel II*. Wachholtz Verlag Neumünster. 228 p. ISBN 3.529.07304.0. Prijs DM 45,-.

Gestimuleerd door de eerste delen van het *Handbuch der Vögel Mitteleuropas* besloot de *Ornithologische Arbeitsgemeinschaft für Schleswig-Holstein und Hamburg* een breed opgezette avifauna uit te geven. Het eerste deel verscheen in 1974, het tweede deel (handelend over

de roofvogels) in 1982 en pas in 1991 zag deel 3 het licht. Met het nu verschenen deel 4 wordt de behandeling van de "Entenvögel" afgerond. Bij de bespreking van het vorige deel (zie *Limosa* 64: 180-181) is opgemerkt dat de gekozen brede opzet tot een unieke serie regionale vogelboeken heeft geleid, maar dat deze opzet vermoedelijk ook de ondergang van dit project zal betekenen. De omvang van de nu bijna afgeronde grote werken *Handbuch der Vögel Mitteleuropas* en *The Birds of the Western Palearctic* leert dat de ornithologen in Schleswig-Holstein na bijna 20 jaar zo'n 30% van het complete werk voltooid hebben. Zelfs als men de overige delen binnen 25 jaar wil laten verschijnen, zal een drastische koerswijziging onvermijdelijk zijn.

In dit deel kunnen we in ieder geval nog van die brede opzet genieten. Met kaarten, tabellen, grafieken en foto's wordt een tekst ondersteund die degelijkheid paart aan een grote hoeveelheid details. Meer nog dan in het vorige deel zijn schitterende luchtfoto's in kleur opgenomen waardoor men een uitstekende indruk krijgt van de opbouw van het landschap. Dit geldt in het bijzonder voor het merengebied van de "Holsteiner Schweiz" en het kustgebied van de Oostzee. Bij de soortbesprekingen zijn gelukkig veel meer gegevens van na 1981 verwerkt. Ook het verwerken van de meer recente literatuur is in dit deel beter verzorgd dan in het vorige deel. Zo komen we bij de behandeling van de Eiderend regelmatig de publikaties van Swennen tegen, terwijl bij andere soorten de *Atlas van de Nederlandse Vogels* (SOVON 1987) vaak geciteerd wordt. Het aantal behandelde soorten in dit deel is niet groot; alleen het rijtje Krooneend tot en met Witkopeend wordt behandeld. Daar staat tegenover dat het boek besloten wordt met een afsluitend hoofdstuk van bijna 50 pagina's over "Wasservögel und ihre Lebensräume", een appendix met 78 tabellen en een uitgebreide literatuurlijst. Deze laatste drie delen van het boek hebben betrekking op alle zwanen, ganzen en eenden, dus ook op de Anatidae die in het vorige deel werden behandeld. Omdat de inleidende hoofdstukken van deel 3 ook betrekking hadden op alle Anatidae, moet men de delen 3 en 4 dan ook als een eenheid beschouwen.

Dit boek is natuurlijk vooral interessant voor mensen met een grote belangstelling voor watervogels. Daarnaast kan het boek goede diensten bewijzen bij een verkenningstocht door deze deelstaat. De gedetailleerde kaarten en de uitstekende luchtfoto's wijzen als vanzelf naar de mooiste plekjes. – Jelle van Dijk